

SISUKORD

1. Keelest üldiselt	6
1.1. Keel kui märgisüsteem	7
1.2. Miks peaksime eesti keelt väärtustama?	15
1.3. Eesti keel ja tema sugulased	25
1.4. Muutuv eesti keel	19
Intervjuu Priit ja Märt Piusiga	38
Tekstiõpetus	43
Tekstiõpetus ja tekst	44
Lugemisstrateegiad	47
Meediatekstid	56
Uudis	56
Intervjuu	64
2. Häälikuõpetus ja õigekiri	66
2.1. Tähestik. Täis- ja kaashäälikud. Võör- ja võörsõnatähed	67
Tähestik	67
Täis- ja kaashäälikud	68
Vöörtähed ja võörsõnatähed	69
2.2. Häälikuühendid. Kaashäälikuühendi õigekiri. Veahtlike sõnade õigekiri	75
Täishääliku- ja kaashäälikuühend	75
Sulghäälikuühendi õigekiri	77
Rõhuliide	78
Hääliku <i>h</i> õigekiri	81
Häälikute <i>i</i> ja <i>j</i> kirjutamine	83

2.3. Silbitamine ja poolitamine	84
Silbitamine	84
Poolitamine	84
Rahvalaulud	85
Intervjuu Adeele Sepaga	90
Tekstiõpetus	93
Kava	94
Mõistekaart	98
Ümberjutustus	102
3. Üks või kaks sõna?	106
3.1. Liitsõnamoodustus ja tuletamine. Liitsõna ja liitega sõna	107
3.2. Kokku- ja lahkukirjutamine	111
3.3. Liitega sõna ehk tuletis	114
Intervjuu Kelly Sildaruga	122
Tekstiõpetus	124
Sõnastik	136
Pildiülesannete vastused	141
Kasutatud allikad	143

KEELEST ÜLDISELT

Selles peatükis õpime:

- keelt kui märgisüsteemi;
- miks peaks eesti keelt väärtustama;
- eesti keele ja tema sugulaste kohta;
- eesti keele loomet.

Keda või mida on pildidel kujutatud? Missugune koht/maakond Eestimaal ühendab kõiki fotosid?

.....

.....

Milline vaatamisväärsus ja/või tuntud inimene sellest maakonnast veel meelde tuleb?

.....

.....

1.1. Keel kui märgisüsteem

Keel on tööriist, mille abil me suhtleme ja mõtleme, aga ka kogume, edastame ja talletame infot. Suhtlus ei pea tingimata toimuma sõnade ja lausetega. Tihtipeale kasutame selleks ka miimikat, kehakeelt ehk žeste ja eri märke. Näiteks ühel Kanaari saartest, La Gomeral, kasutatakse siiani vilekeelt, et kaugete vahemaade tagant suhelda. Vilekeelt on kuulda üle 6,5 kilomeetri kaugusele. Mitmel pool Aafrikas edastatakse teateid trummikeele abil – see tähendab, et eri pikkuse ja kõrgusega trummilöögid moodustavad kindla sõnumi. Kuna keel koosneb kokkuleppelistest märkidest, võib öelda, et keel on märgisüsteem. Kui rikume selle süsteemi reegleid, võib toimuda keeleline avarii – see tähendab arusaamatusi suhtluses. Keelelise avarii näiteks võib pidada juhtumit, kus kassiiri rinnasildile oli kirjutatud „müüa Maire“, mitte „müüja“. See aga muutis sildil kirjutatu mõtet täielikult.

a _ _	n _ .	ü _ _ _	punkt _ . . . .
b _ . . .	o _ _ _	x _ . . .	koma _ . . . .
c _ . . .	p _ . . .	y _ . . .	koolon _ . . . .
d _ . . .	q _ . . .	1 _	küsimärk _ . . . .
e	r _ . . .	2 _	mõttekriips _ . . . .
f _ . . .	s	3 _	sulud _ . . . .
g _ . . .	z _ . . .	4 _	
h _ . . .	t _ . . .	5 _	
i	u	6 _	Morse – rahvusvaheline
j _ . . .	v _ . . .	7 _	kood teadete edastamiseks
k _ . . .	w _ . . .	8 _	telegraafi teel. Infot
l _ . . .	ä _ . . .	9 _	edastatakse pikkade ja
m _ . . .	õõ _ . . .	0 _	lühikeste koputustega.

Salakeel – mänguline kodeeritud tekst, mis esineb tihti ilukirjanduses.

Valgete Rooside salakeel:

„Mom-e tot-u-lol-e-mom-e vov-a-ror-sos-tot-i ja pop-ä-ä-sos-tot-a-mom-e sos-u ä-ror-a.“
(A. Lindgren, „Meisterdetektiiv Blomkvisti ohtlik elu“)

Leeni salakeel:

„Piópíle pisiin! Pimipina pitúpílen pivávspiti.“
(Fr. Tuglas, „Toome helbed“)

Mõistatus Sherlock Holmesile:

(A. C. Doyle, „Kriipsukujukeste mõistatus“)

Vanema ruunikirja tähestik ehk futhark – skandinaavlaste tähestik, mis oli kasutusel 2.–8. sajandil.

Viipekeel – kurtide emakeel. Selles kasutatakse žeste ja miimikat.

Liiklusmärkide keel – värvidest ja piltkujutistest koosnev märgisüsteem tänavatel ja maanteedel, mis tagab sõidukite sujuva liiklemise.

Uuri eri märgisüsteemide näiteid ülal ja lahenda ülesanded.

1. Milliseid liiklusmärke peab kindlasti teadma ja järgima jalgrattur, selleks et ohutult liigelda?

2. Dekodeeri morsetekst.

.../ .-/ ...-/ // ---/ ..-/ .-// .../ ---/ ..-/ .-// ...//

Lahendus:

.....
.....

• Mida tähendab lahenduseks saadud lause?

.....

• Kuidas see lühemal kujul kõlab?

.....

• Mida tähendavad kaldkriipsud koputuste vahel?

.....

3. Koosta pinginaabrile vanemas ruunikirjas või Valgete Rooside salakeeles sõnum. Seejärel vahetage vihikud ja lahendage mõistatus.

4. Mine saidile geocachingtoolbox.com ja koosta programmiga oma nimi. Kirjuta kriipsukujukestes saadud nimi siia:

.....

Harjutus 2

1. Mõttele pinginaabriga kahasse välja salakirjas tekst, mis juhataks aardekaardil oleva varanduseni. Hoiatage õnnekütti teel varitsevate ohtude eest!

NB! Lisage ka salakirja lahenduse võti.

2. Missuguseid tingimärke ja sümboleid kaardil märkad?

Harjutus 3

1. Ka meie igapäevaelu on täis sümboleid ja märke, mis näivad meile iseendest mõistetavad. Mis võiks peituda aga nende sümbolite taga? Vali õige vastus ülesande lõpust. Pane tähele, et vastuseid on rohkem kui märke! Otsi allikatest ja selgita sümboleid tähendust suuliselt pikemalt.

Intervjuu Priit ja Märt Piusiga

Eesti teatri kaksikud

Priit ja Märt Pius on üsna ühte nägu eesti näitlejad. Nad on kaksikvennad, kes tänu omavahelisele sarnasusele on saanud ka mitmeid huvitavaid rolle – näiteks mängisid nad Estonia lavastuses „Prints ja kerjus“ äravahetamiseni sarnaseid poisse. Vennad on kaasa teinud ka mitmes teleprojektis ja mängufilmis.

Pildil on noor Märt Pius.

Pildil on Priit ja Märt Pius.

Milline oli sinu lapsepõlv? Kus selle veetsid? Eredaimad mälestused?

Priit: Lapsepõlve võiks kirjeldada sõnadega *hoitud, armastatud, kasvatatud!* Kasvatust ja armastust on olnud mitme kandi pealt. Nii ema-isa kui ka vendade ja vanaema poolt. Kasvanud ja suure osa elust olen elanud Lasnamäel ja seal ka kaheksanda klassini koolis käinud. Aga enda kujunemisjärku mäletan ikkagi eelkõige vanaema juures Saadjärvel, kus sai veedetud enamik lapsepõlve suvesid, ja ka Põltsamaal, mida pean enda koduks.

Eredaim mälestus on vahest võrdluses tänapäevaga see, et oli väga puhas ja klassikaline looduslähedane elu. Vanaema juures oli katkematu mäng eluaegsete sõpradega, lollused, vitsad, marrastused, ujumised ja kuna vanavanemate puhul oli tegu ikkagi loomakasvatajatega, siis ka kõik sellega seotud. Sead, lehmad, rohimised, kartulimardikate korjamine äädikalahuse sisse, vasika ilmale toomine ja pisikeste põrsastega sulus heinte sees magamine ja nende valvamine. Kõik see, mida nüüdisaja noor kahjuks või õnneks enam kogeda ei saa.

Märt: Minu lapsepõlv oli väga tore. Ei annaks mitte ühtegi hetke ära. Selle suure toreduse tagamaade selgituseks nimetan esimesena oma maavanaema ja ühtlasi

ka ainukest vanaema, keda näinud. Temal ja teistel tema juures elavatel sugulastel õnnestus teha lapsepõlve suved meeldejäävaks. Kaasa mängis muidugi palju ka maaliline Saadjärv Tartumaal, kus kõik lollused ja heinateod ja kartulivõtud ja kõplamised korda sai saadetud. Lapsepõlv kokku ongi üks suur ere mälestus, mis pidevalt esile kerkib, kui vaja mõnda probleemi või küsimust lahendada. See on nagu üks tööriistakott, kus kõik vajalik olemas, et edasist elu elada.

Millist kohta Eestis pead (praegu) koduks? Kirjelda seda lühidalt.

Priit: Kui keegi küsib, kus on minu kodu, siis vastus laiemalt on Eesti ja kitsamalt Põltsamaa. Olen tänu vanemate agarusele ja suurele suguvõsale küllastanud igasuguseid paiku sel kaunil maal. Tänu sellele olen veetnud palju aega eri sugulaste juures ja õppinud tundma Eestimaa eri nurkasid. Põltsamaa kohta ütlen julgelt kodu. Selle paiga vaatasime vennaga koos välja ja hakkasime vanematele peale käima, et kolime ära maale. Ju siis oli tunnetuslikult õige koht, pole siiani otsust kahetsenud. Põltsas on lõpetatud gümnaasium ja tutvust tehtud ka kooliteatriga, mis on kasvanud üle elukutseks. Seega olen Põltsamaale väga tänulik selle eest, kes ma nüüd olen!

Märt: Koduks nimetan ma kolme kohta. Kõigepealt Saadjärve külas vanaema kodu. Seal sai kõik lapsepõlv veedetud ja oma järve ja olemusega oli see koht tõeline kodu: turvaline tervik. Teiseks koduks nimetan Põltsamaal oma talu, mille soetasid vanemad hiljem, kui lapsepõlv oli juba suunaga suureks saamise poole. Seal käisin gümnaasiumis ja seal elab ema. Kolmandaks koduks nimetan Tallinnas Pelgulinna ja Kalamaja piiril olevat korterit, mis sai alles soetatud ja kus elan oma kaasa ja lapsega. See on kõik veel nii värske ja tulevikuhõnguline, et praegu kommenteerida ei oskagi. Aga tunne on just see, mida võib nimetada sõnaga kodu.

Milliseid kohti Eestis soovivad kindlasti külastada? Miks?

Priit: Eranditult kõiki! Eestis pole igavaid kohti! Meil on lavakooli päevilt saanud traditsiooniks teha väikse seltskonnaga mööda Eestit igasuvine rattamatk. Rohkem kui rattamatk on ta pigem kultuurireis. Asja eestvedaja on välja vaadanud marsruudi ja jaganud tuntud eestlased või paigad matkajate vahel ära, kellest siis ettekande peab tegema. Tõdemus on see, et igas Eesti paigas on elanud või asunud mõni maailma ajalugu muutnud suurkuju!

Harjutus 18

1. Missugune oli kaksikvendade lapsepõlv? Miks ütleb Priit Pius, et tänapäeva noor enam kahjuks (või õnneks) sellist lapsepõlve kogeda ei saa, nagu neil oli?
2. Miks võivad Priit ja Märt Pius väita, et kogu Eestimaa on väga kaunis?
3. Missuguseid Priit ja Märt Piusi rolle teatris ja telesaadetes oskad nimetada?
4. Nimeta kummagi venna kohta kaks fakti, mida said intervjuust teada.
5. Uuri välja, kes oli intervjuus mainitud Wikman.

Tekstiõpetus ja tekst

Tekstiõpetus tähendab eri tekstide lugemise, kasutamise ja loomise õpetust. **Tekst** ise on väga lai mõiste, selle all mõeldakse nii kirjutatud tekste (luuletus, referaat, entsüklopeedia, telekava), suulisi tekste (vanaisa jutustus oma lapsepõlvest) kui ka sümboltekste (maalid, muusikapalad). Iga päev puutud kokku eri tekstidega: tooteetiketidega poes, ülesannetega koolis, hea juturaamatuga mugavas tugitoolis, sõbra säutsudega Twitteris jne.

Suur osa tekstimaailmast jõuab inimeseni just lugemise kaudu. Nii tähendab lugemine oskust mitmesugustes tekstides orienteeruda, neis sisalduvat teavet mõista, hinnata ja kasutada. Kui sa oskad eri tekste (ka keerulisemaid ja mahukamaid) soravalt lugeda ning mõistad nende sisu, tuled aina suureneva infohulgaga hästi toime.

Igal tekstil on oma eesmärk ja **adressaat**, st iga tekst on suunatud kindlale lugejaskonnale. Võib eristada eri eesmärgiga tekste, nagu on näha allpool.

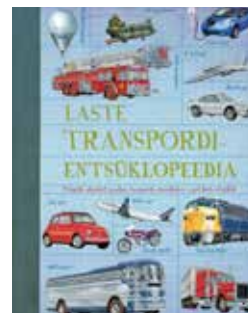
1. Tarbetekste loetakse selleks, et sealt vajalik infokild kätte saada. Tarbetekst on näiteks tooteetikett, rongi sõiduplaan, retsept, tunniplaan, menüü jne.
2. Meediatekstit vahendavad raadio, televisiooni, interneti või ajalehtede-ajakirjade kaudu kõige uuemat infot kogu maailmast. Meediatekste loetakse selleks, et olla kursis meid ümbritsevaga. Meediatekstit on näiteks uudis, reportaaž, intervjuu jne.
3. Ilukirjandustekste loetakse meelelahutuseks, silmaringi laiendamiseks ja lihtsalt huvi pärast. Ilukirjandustekstit on näiteks luuletus, kriminaalromaan, jutustus, reisikiri, elulood jne.
4. Teabetekstit on teabeallikad, mida loeme info saamiseks ja enese harimiseks. Teabetekstit on näiteks õpikud, teatmeteosed, aga ka mõned ajakirjad (National Geographic, Imeline Teadus jne).
5. Teadustekstidega edastatakse eri teadusalade saavutusi ja analüüsitakse probleeme. Teadustekstit on täpse ja konkreetse sõnastusega, tihti leidub neis tabeleid, graafikuid ja diagramme. Lihtsamad teadustekstit on näiteks referaadid ja õpilaste teadusprojektid, keerulisemad aga doktoriväitekirjad, teaduslikud artiklid jne.

Tihti ei saa aga mõnd teksti kindla liigi alla paigutada, sest sellel on tunnuseid mitmest tekstiliigist. Näiteks võib leiduda ilukirjanduslikus reisikirjas mõne maailmaränduri seiklustest ka teabetekstile omast infot geograafia, ühiskonna ja kultuuri kohta.

Harjutus 19

Uuri allolevaid pilte ja tekste ning otsusta, mis tekstiliigiga on tegu. Lisa juurde, mis olukorras seda teksti võiks lugeda, ja põhjenda oma otsust.

1. See on .....
tekst. Seda loeb inimene, kes .....

2. See on .....
tekst. Seda loeb inimene, kes .....

3. See on .....
tekst. Seda loeb inimene, kes .....

4. See on .....
tekst. Seda loeb inimene, kes .....

Piltuudis: põder ootas Saaremaal bussi

Harjutus 45

Kasuta ühes lauses järgmisi sõnapaare, nii et selguks ka sõnade tähendus.

Näide: ulgus-hulgus. Meie kõrvalmajja nähti sisenemas üht hulgust, kes ulgus kõvasti, sest ta taarakott oli kadunud.

õng-hõng, iilid-hiilid, ale-hale, agu-hagu, hädal-ädal, haar-aar, helama-elama, hala-ala, hind-ind, hoid-oid, hea-ea (iga)

.....

.....

.....

.....

.....

Harjutus 46

Ühenda paarid.

hõõguma	hõljuma
helama	hammustama
heljuma	kurtma
hangeldama	õhetama
himustama	uhkama
hoovama	tajuma
halisema	ihaldama
hoomama	kõlama
haukama	äritsema

Harjutus 47

Uurige väiksemas rühmas Eesti kaarti (võite kasutada interneti abi) ja kirjutage välja nii palju *h*-tähega algavaid kohanimesid, kui leiate. Seejärel valige välja neli kohanime, uurige nende kohta lähemalt ja pange vihikusse kirja.

1. Kas sealt on pärit mõni silmapaistev isik? Kes?
2. Mis on peamised vaatamisväärsused?
3. Millise haldusüksusega on tegu?
4. Kui palju oli seal elanikke viimase rahvaloenduse andmetel?
5. Kui kaugel asub see koht sinu enda kodukohast linnulennult?

Näiteks: Haapsalu: Aidi Vallik, Kaia Kanepi, Elle Kull, Karin Rask; rannapromenaad, Haapsalu linnus, raudteejaam; linn; 10 251 elanikku; Tallinnast umbes 100 km.

Häälikute *i* ja *j* kirjutamine

Sageli eksitakse ka tähtede *i* ja *j* kirjutamisel, sest õigekiri häälduses ei kajastu. Mõttele, kuidas hääldada sõnu *süüakse*, (*ei taha*) *müüa*, *vaiu*, *riiul*, *materiaalne* – hääldame sinna *j*-hääliku, aga kirja seda ei pane. Ometi on siin ka mõningaid erandeid, näiteks tuleks meelde jätta üks oluline reegel tegijanime kohta. Tegijanimi väljendab, kes või mis tegevust teeb, ning selle lõpus on alati liide *-ja*.

j   j
tantsi + ma > tantsija, müü + ma > müüja

NB! Kui enne tunnust *-ma* on täht *e*, muutub see tegijanimis *i*-ks. Näiteks *pesema* > *pesija*, *surema* > *surija*, *olema* > *olija*, *tegema* > *tegija*.

Jäta meelde ka erandlikud sõnavormid *majja*, *ajju*, *tujju*, *ojja*.

Harjutus 48

Paranda kõik vead. Kirjuta tekst vihikusse õigesti ümber.

Kassgi on üks kasslastest. Osa tallinnlasi pursis vaevaliselt eesti keelt. Kasutasime sootsat tuult ja hoidsime kurssi pikkliku koppli poole. Salkond poisse marsis hooksalt läbi tokkrooside. Kristallne veeklaas oli talle täppsalt sobiv kink. Lugesin artiklist, et tikkrud ja kuldsed kuklid olid otsa saanud. Õpetaja soovitas lastel ülessandeid mitte hommsele jätta. Suurestoas seisid harhv, klaver ja kofris viiulki. Pets läks dushi alla ja sõi seal aplalt borrsi. Maijas Mai iilis shokolaadimüüa majja. Algaja müia ei tahtnud ültse teekäiale saiiu müüja. Peadselt saabusidgi rätsepp ja kinksepp. Irved murtsid appraid oksti aruharva.

õpilased Rapla Vesiroosi gümnaasiumist ja Valtu põhikoolist. Ühel võistlusel oli vaja luua koondkava ja korraldajatel tuli ükshaaval ette lugeda kõik need rühmad. Juba järgmisel korral öeldi Kadile, et aitab sellest naljast, sest kõikide nimede ettelugemisele kulub pool üritust. Kohapeal pandigi neile nimeks Kadi võimlejad ja sealt see jäi.

Kadi sõnul on Raplamaal huvi võimlemise vastu suur ja tegelikult oleks tahtjaid rohkemgi, kui treeneril ainult aega leiduks. „Nii mugavaks olen ma küll muutunud, et pärast kella viit tahaks olla oma perega. Nädalavahetused on nagunii seotud enamasti võistluste või koolitustega.“ Ühel heal võimlejal peab Kadi sõnul olema tugev üldfüüsis, paindumus, hea muusikaline kuulmine ja rütmitunne ning eelkõige tugev tahtejõud ja järjekindlus. Nii ongi ettevalmistusperioodidel kavas jooksmine, pallimängud, ujumine, tehakse kergejõustikualasid ja muid üldtugevdavaid harjutusi.

Kadi ise teeb veel täiesti vabalt ära spagaadi. Selle kohta viskab ta nalja, et seda üksnes põhjusel, et lihas on jäädavalt nii pikaks välja venitatud. Siiski tunnistab ta, et päris kõike, mida nooruspõlves sai tehtud, ta enam ei julge ega riski teha. Aga vahend üles visata ja paar tirelit all teha, seda ikka saab. Peale kõige muu meeldib Kadile väga rattasõit ning olla aiamaal ja koos perega, kellega iga suvi võetakse ette ühine reis.

1. Milliseid omadusi peab treener võimleja puhul oluliseks?
2. Millised omadused peaksid olema heal treeneril?
3. Kus on Kadi Saks õpetajana töötanud?
4. Millega tegeles Kadi Saks kooliajal veel peale võimlemise?
5. Miks on oluline õppimise kõrval mingi hobiga tegeleda?

3

ÜKS VÕI KAKS SÕNA?

Selles peatükis õpime:

- liitsõnamoodustust ja tuletamist;
- liitsõna ja liitega sõna erinevust;
- kokku- ja lahkukirjutamist.

Keda või mida on pildidel kujutatud? Missugune koht/maakond Eestimaal ühendab kõiki fotosid?

.....

.....

Milline vaatamisväärsus ja/või tuntud inimene sellest maakonnast veel meelde tuleb?

.....

.....